УДК 336.732:338.43
© 2010

КРЕДИТНІ СПІЛКИ ЯК СКЛАДОВА ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ

Ю.В. УШКАРЕНКО,
доктор економічних наук

Херсонський державний аграрний університет

Представлено теоретичне обґрунтування необхідності формування сільськогосподарських кредитних кооперативів, що забезпечують безперебійне і в потрібних обсягах кредитування членів-пайовиків. Визначено місце і роль кредитних спілок в інфраструктурі аграрного ринку. Запропоновано шляхи подальшого розвитку єдиної системи кредитної кооперації.

Підвищення рівня товарності сільського господарства й збільшення обсягів виробництва продовольства в першу чергу залежать від можливостей виробничого кредитування виробників. Кредитну кооперацію по праву вважають першою фазою організації селянства взагалі. Кредит, і особливо кооперативний, дуже потрібний у селі не тільки для сприяння іншим кооперативам, але й для звільнення селян від монополістів, для підвищення ефективності сільського господарства.

З цією метою й була створена сільська кредитна кооперація. Основоположником її вважають Ф.В. Райффайзена . Класичні принципи кредитного кооперативу добре відомі: добровільність членства, заснована на усвідомленні доцільності об'єднання; необмежена відповідальність членів по зобов'язаннях кооперативу, що підвищує довіру до його кредитоспроможності; сувора локалізація діяльності кооперативу територією однієї або декількох сіл; зобов'язання бути членом одного кредитного кооперативу; безоплатна праця органів управління; переважна витрата прибутку на формування спеціального фонду розвитку кооперативу; використання отриманих кредитів в основному на виробничі цілі [5].

Ці положення відповідали періоду економічного розвитку середини XIX ст., але вони займають досить сильні позиції в кредитуванні сільської місцевості розвинених країн і сьогодні. Крім того, проведення в життя принципів цієї кооперації сприяло розвитку кооперативного руху, загальному підйому продуктивних сил у селі й підвищенню ефективності сільського господарства.

Вагомий внесок у теорію і методологію розвитку фінансово-кредитних відносин аграрної сфери зробили такі вчені, як В. Гончаренко, В. Зіновчук, О. Крисальний, М. Малік, О. Нечипоренко та інші науковці [1, 2, 4, 6–9].

Кредитна кооперація є невід'ємною частиною виробничої, збутової, постачальницької та іншої кооперації. Від результатів роботи кредитної кооперації більшою мірою залежить життєздатність усієї системи кооперативів. Функціонування кредитного кооперативу передусім спрямовано на зниження потреби товаровиробників у позикових коштах через сезонність сільськогосподарського виробництва.

Сільськогосподарські товаровиробники в умовах кризового стану економіки залишилися без коштів. Існуюча система кредитування галузі не в змозі вирішити цю проблему. Комерційні банки надають перевагу насамперед великими позичальникам або тим клієнтам, у яких період обігу коштів менш тривалий, ніж у сільському господарстві. Того самого часу відбувається активний процес відкачування коштів жителів села в інші галузі, наприклад, шляхом залучення заощаджень на банківські вклади, використання залишків їхніх вільних коштів на рахунках у комерційних банках. Вирішення зазначених проблем і стало **метою** дослідження.

Результати досліджень. Кредитна кооперація широко розповсюджена в країнах з розвиненою економікою. Так, фермери США

одержують через кредитні кооперативи щорічно до 40 % довгострокових і до 20 % короткострокових позик, у Німеччині – відповідно 45 і 24 %, а у Фінляндії тільки короткострокові позики складають 50 % [11, с. 17].

У Нідерландах на частку кредитних кооперативних структур припадає 90 % кредитування аграрного сектора, у Франції – 70, в Японії – до 50, у США – 26 %. У 90-х роках минулого століття почалося відродження кредитної кооперативної діяльності в колишніх соціалістичних країнах. Так, у Польщі частка кооперативів на ринку кредитів складає 10, в Угорщині – 15 % [11, с. 18].

Привабливість цієї форми організаційного кредиту, на нашу думку, полягає в тому, що в кооперативних кредитних установах позикові відсоткові ставки значно нижчі, ніж у комерційних банках (табл. 1).

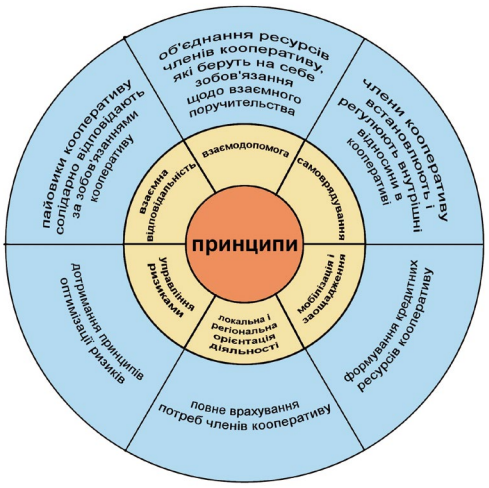
Перевага кооперативного кредиту полягає ще й у тому, що близькість розташування кредитних кооперативів до своїх членів-пайовиків дає останнім можливість з легкістю користуватися послугами незалежно від розміру господарства. Кооперативи легко контролюють цілеспрямованість і ефективність використання виданих ними кредитів і своєчасність їх повернення. Концептуально така форма розвитку кооперації повинна мати багаторівневу структуру від сільських (низових) кредитних кооперативів до регіональних кооперативних банків і центрального кооперативного союзу з чітким розмежуванням функцій між собою.

Під системою сільськогосподарської кредитної кооперації розуміється організаційно-економічна структура взаємозв'язаних і субпідрядних ланок на різних регіональних рівнях. Основою діяльності кредитного товариства або кредитного кооперативу є мобілізація коштів членів кооперативу, залучення позичкових ресурсів і використання їх для видачі позик членам кооперативу, передусім на виробничі цілі, тобто надання кредитно-фінансових послуг членам кооперативу. Кредитний кооператив у своїй діяльності повинен керуватися принципами, що було прийнято на конгресі Міжнародного кооперативного альянсу в 1995 р. (рисунок).

Першим рівнем низової структури системи кредитної кооперації є первинні кредитні кооперативи, що створюються в рамках мі-

1. Подібність і відмінність кредитного кооперативу від комерційного банку

Показник	Кредитний кооператив	Комерційний банк
Форма власності	Сумісна кооперативна демократичність	
Принцип управління		
Організаційно-правова форма	Кооператив	Акціонерне товариство
Мета діяльності	Задоволення потреб членів-пайовиків кооперативу в кредиті	Прибуток
Розподіл прибутку	Між пайовиками відповідно до обсягу їхньої участі в діяльності кооперативу, відрахування в резервний фонд	Більша частина йде на збільшення пасивів банку, дивіденди акціонерам, різні фонди (резервний, фонд акціонування працівників і т.д.).
Види наданих послуг	Кредити членам кооперативу	Надання кредитів, ведення рахунків фізичних і юридичних осіб, інші види послуг
Джерела власного капіталу	Пайові внески членів кооперативу	Внески акціонерів у статутний капітал, прибуток

Принципи функціонування кредитної кооперації

німальної адміністративно-територіальної одиниці. Сільські кооперативи формуються на добровільних засадах шляхом об'єднання грошових коштів учасників кооперації. Такі кооперативи є універсальними кредитними установами, якнайповніше обізнаними про кон'юнктуру місцевих ринків і економічний стан своїх клієнтів. Основною метою таких кооперативів є залучення засобів і надання позик своїм членам.

Проте первинний кредитний кооператив, будучи невеликим за капіталом і чисельним складом, на початковому етапі свого функціонування не в змозі організувати ощадно-позикову діяльність, що вимагає відповідного фінансового забезпечення. Тому виникає об'єктивна необхідність входження низових кооперативів у регіональні кредитні кооперативи (другий рівень).

Основним завданням регіональної системи кредитної кооперації є забезпечення невеликих за чисельністю і капіталом сільських кредитних кооперативів юридичною самостійністю і в той же час можливістю через регіональні кооперативи користуватися всіма перевагами крупних кредитних організацій. Розвиток системи кредитної кооперації в агропромисловому комплексі зумовлено низкою чинників, серед яких об'єктивна потреба аграрного сектору регіону у фінансових ресурсах і небажання банківських структур кредитувати малий агробізнес. Завдання, що стоять перед сільськогосподарськими кредитними кооперативами, є як економічними, пов'язаними з розширенням аграрного виробництва, так і соціальними, тобто спрямованими на поліпшення життєвого рівня жителів сільської місцевості. Саме фермерські й особисті селянські господарства складають соціальну базу розвитку кредитної кооперації. Кооперативний кредит вигідний для фермерських господарств, новостворених і діючих сільськогосподарських підприємств, а також для окремих громадян.

Об'єктивними передумовами подальшого розвитку єдиної системи кредитної кооперації є: зміцнення законодавчої бази на державному рівні; наявність великої кількості фермерських господарств, не охоплених кооперацією і які потребують фінансових ресурсів; співпраця з комерційними банками; відсутність конкуренції у сфері кредитування в сільській місцевості. До перешкод, що зустрічаються нині на шляху розширення системи кредитної кооперації, належать: відсутність в країні єдиного органу, що координує діяльність системи кредитної кооперації на регіональному рівні; недостатня підтримка з боку органів влади; високий ступінь ризику, пов'язаний із сезонністю в сільськогосподарському виробництві.

Реальним шляхом залучення коштів для становлення кредитної кооперації може стати участь різних організаційно-правових формувань на пайових засадах у створенні кредитних установ на рівноправних, партнерських і взаємовигідних умовах. Максимальний ефект від цього заходу буде досягнуто, якщо цей процес здійснять у всьому регіоні, тим самим буде вирішено проблему необхідності формування регіональних кооперативних структур з нуля.

Кредитні спілки – небанківські фінансові установи, які нині відіграють важливу роль у кредитуванні пересічних мешканців міста й села, серед яких багато дрібних і середніх сільськогосподарських товаровиробників. Активізація кредитних спілок почалась із прийняттям Закону України "Про кредитні спілки" у грудні 2001 р. [10]. Серед наданих

"сільських кредитів" можна умовно виділити три групи: на ведення фермерських та особистих селянських господарств, на розвиток сільського бізнесу (де основу складає торгівля), на споживчі потреби.

У випадку, якщо сільгоспвиробники невеликого населеного пункту не мають можливості створити кредитну спілку через брак коштів і специфіку сезонного попиту на кредити, то реальним шляхом до вирішення їхніх фінансових проблем може стати створення кредитного кооперативу (товариства) типу Ф.В. Райффайзена. Така модель поки що відсутня в сучасній Україні, але вона була досить популярною в Європі, починаючи з другої половини XIX ст., та у вітчизняній практиці дорадянського періоду під назвою "кредитне товариство" [1, с. 56]. Ідея такого кредитного кооперативу полягає в тому, що його позичковий фонд формується не за рахунок грошових внесків від членів (що є визначальним для кредитної спілки), а за рахунок пільгового кредитування з боку держави.

Розвиток кредитної кооперації дозволить: забезпечити село кредитними ресурсами, підвищити фінансову стійкість і рівень платоспроможності фермерів, забезпечити первинним капіталом малий сільський бізнес, підвищити зайнятість у сільській місцевості та привабливість аграрного сектору як об'єкта інвестування. Проведення фінансових потоків через кредитний кооператив сприятиме пожвавленню ділової активності на селі, дозволить коштам більше працювати на соціально-економічний розвиток тієї території, де розташований кооператив. Тому важливо всебічно сприяти розвитку кредитної кооперації, як це робиться в більшості країн.

Наприклад, у системі "Креді Агріколь" (Франція) діє близько 3 тис. місцевих кредитних кас, організованих у вигляді кооперативів. Власниками паїв у них є фермери, сільські й місцеві мешканці. У Німеччині 3223 кредитних товариства із сукупною балансовою вартістю понад 514 млрд марок нараховують більше 10 млн пайщиків. У Швеції – 390 подібних місцевих кредитних кооперативів, які мають 650 відділень, в Австрії – 1754 кредитних товариства [11, с. 17]. В Україні розвиток кредитної кооперації в цілому, й у сільській місцевості зокрема, знаходиться на початковому етапі, хоча кількість кредитних кооперативів збільшується, і вони демонструють високу ефективність кредитно-фінансової діяльності.

Так, у Південному регіоні України основним джерелом фінансування фермерських

2. Динаміка кредитних спілок в Україні та Південному регіоні

Країна, регіон	Тип спілки	Рік				
		2004	2005	2006	2007	2008
Кількість кредитних спілок, од.						
Україна	Обласна	141	158	163	190	201
	Районна	226	259	262	288	300
	Всього	367	417	425	478	501
Південний регіон	Обласна	7	6	10	20	21
	Районна	11	11	17	22	28
	Всього	18	17	27	44	49
Питома вага кредитних спілок регіону, %						
Південний регіон	Обласна	5,0	3,8	6,1	10,5	10,5
	Районна	4,9	4,2	6,5	7,6	9,3
	Всього	4,9	4,1	6,4	9,2	9,8
Джерело: розраховано за даними Міністерства аграрної політики України.						

господарств і середніх землевласників є кредитні спілки, яких налічувалося 49 у 2008 р. проти 44 у 2007 р. (табл. 2).

В Україні у 2007–2008 рр. спостерігалася тенденція збільшення кількості кредитних спілок загалом на 4,8 %, зокрема у Південному регіоні на 11,4 %. Питома вага регіону в загальній кількості кредитних спілок 2008 року склала 9,8 %, що є вищим показником, ніж у попередні роки. Зокрема, у Херсонській області нараховується 32 кредитні спілки. З них 4 особливо активно діють у сфері кредитування сільськогосподарського виробництва, передусім особистих селянських і фермерських господарств, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів і т.д. Три кредитні спілки входять до Національної асоціації кредитних спілок України. Добре себе зарекомендувала кредитна спілка "Доброчинність", яка була створена спілкою жінок фермерів Херсонщини у с. Костогризове Цюрупинського району. Інша кредитна спілка "Громада" завдяки співпраці з Проектом розвитку агробізнесу в Україні перетворилася на потужну фінансову установу. Вона працює з 2001 р., охоплює 72 села 12-ти районів Херсонської області. Членами даної спілки є 3,2 тис. осіб, із них 3 тис. – у сільській місцевості. За сприяння кредитної спілки функціонують чотири дорадчих комітети загальною чисельністю 21 особа.

Спілка співпрацює з німецьким банком "Райффайзенбанк", завдяки чому середній розмір кредитного портфелю збільшився з 2,5 до 50 тис. грн. Закладено 9 демонстраційних полів, проводяться навчання, семінари та зустрічі з сільськогосподарськими товаровиробниками. В області приділяється увага розгалуженню мережі кредитних спілок. Першочерговим завданням на даному етапі є розбудова мережі їхніх представництв у районах і сільських населених пунктах. Діє 10 таких філій у Бериславському, Білозерському, Скадовському, Каховському, Цюрупинському районах Херсонської області.

Висновки

Стратегічні напрями розвитку кредитної кооперації полягають у створенні нових кредитних спілок, активізації їх діяльності на фінансовому ринку, вдосконаленні організаційної структури, формуванні регіональних (обласних) об'єднань кредитних спілок; у створенні систем кооперативних банків, спрямування їх діяльності на кредитні обслуговування дрібних суб'єктів економіки, різних типів кооперативів; у формуванні необхідної інфраструктури кредитних спілок – стабілізаційного та гарантійного фондів, систем взаємокредитування та інші; у створенні правової бази державного та нормативного регулювання діяльності кооперативних спілок; посиленні державної підтримки розвитку кредитної кооперації та правового захисту кредитних спілок та їх об'єднань; страхуванні життя, майна, будь-яких ризиків своїх членів і вкладників.

Библиография

1. *Гончаренко В.В.* Банки комерційні та кооперативні / Гончаренко В.В. // Фінанси України. – 2000. – № 10. – С. 102–109.

2. *Гончаренко В.В.* Кредитна кооперація. Форма економічної самодопомоги сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика) / Гончаренко В.В. – К. : Глобус, 1998. – 330 с.

3. Формы кооперативного движения в условиях рыночных реформ: монография / [Гутман Г.В., Дигилина О.Б., Чукин Н.И. и др.]. – М. : Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2003. – 384 с.

4. *Зіновчук В.В.* Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. Вид. друге: доп. і перероб. / Зіновчук В.В. – К. : Логос, 2001.– 380 с.

5. Кооперация. Теория, история, практика: Избранные изречения, факты, материалы, комментарии / Авт.-сост. К.И. Вахитов. – М. : Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2009. – 560 с.

6. *Крисальний О.В.* Аграрна реформа і кооперація в Україні / О.В. Крисальний // Економіка АПК. 1998. – № 8. – С. 3–13.

7. *Малік М.Й.* Кооперація як мотив до виробничої діяльності / М.Й. Малік // Економіка АПК. – 1996. – № 2. – С. 31–39.

8. *Минаков И.А.* Кооперация и агропромышленная интеграция в АПК / Минаков И.А. – М. : Колос С, 2007. – 264 с.

9. *Нечипоренко О.М.* Основні принципи створення сільськогосподарських кооперативів / О.М. Нечипоренко // Економіка АПК. – 2003. – № 6. – С. 17–21.

10. Про кредитні спілки: Закон України від від 20 грудня 2001 р. www.ukrcu.kiev.ua/main/lawfinal.html

11. *Шкляр М.Ф.* Кредитная кооперация / Шкляр М.Ф. – М. : Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2007. – 334 с.